

19. *Общественность протестует против позитивного имиджа Украины [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.mediakit.ua/index.php?lang_id=1&content_id=685*

Кавалеров А.А. - *Аспирант кафедри політичних наук ПУНПУ імені К.Д. Ушинського*
УДК 321.01+323.2

КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

У статті проаналізовано комунікативну складову політичного процесу. Визначено механізми впливу комунікацій на політичний процес сучасної України. Досліджено особливості політичного процесу в умовах інформаційного суспільства.

Ключові слова: політичний процес, політична комунікація, інформаційне суспільство, медіатизація, політична діяльність.

КОММУНИКАТИВНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

В статье проанализирована коммуникативная составляющая политического процесса. Определены механизмы влияния коммуникаций на политический процесс современной Украины. Исследованы особенности политического процесса в условиях информационного общества.

Ключевые слова: политический процесс, политическая коммуникация, информационное общество, медиатизация, политическая деятельность.

COMMUNICATION MEASURE OF MODERN POLITICAL PROCESS

The paper analyzes the communication of the political process. The mechanisms of influence communications policy process in modern Ukraine. The features of the political process in the information society.

Keywords: political process, political communication, information society, mediatization, political activity.

У сучасному політичному процесі зростає роль комунікації. Фактично, комунікативні зв'язки пронизують увесь політичний простір: у вимірі вертикальної взаємодії між владою та громадянами, горизонтальної взаємодії – між інституціями громадянського суспільства, політичними акторами та мас-медіа. Від якості політичного діалогу, який реалізується у комунікативному просторі сучасності залежить темп, спрямованість та результативність політичних процесів – від прийняття та реалізації владних рішень та виборчих кампаній до демократизації урядування та свободи слова у мас-медіа.

Той факт, що комунікативні акти політичних акторів впливають (часто визначальним чином) на характер та напрями розвитку політичного процесу, обумовлює високу теоретичну та практичну необхідність політологічного дослідження комунікативного виміру політичного процесу, нагальну потребу визначення його концептуальних засад, основних дійових осіб (акторів) та аналізу технологій його формування.

Демократичний політичний процес характеризується наявністю постійного комунікативного зв'язку між політичними акторами, до яких відносять органи державної влади та місцевого самоврядування, політичні партії (як парламентські, так і не-парламентські), громадські організації, лобістські об'єднання, мас-медіа та ін. У процесі комунікативної взаємодії відбувається визначення актуальних проблем розвитку політичного процесу, формується політичний курс держави, досягається політичний компроміс, забезпечується відкритість політичної системи та процедур урядування.

У процесі переходу від традиційного до індустріального суспільства, а потім до постіндустріального (інформаційного) типу цивілізаційного розвитку трансформуються політичні механізми, які визначальним чином впливають на соціальний простір. В інформаційну добу одним із головних акселераторів глобального політичного процесу виступає політична комунікація, яка набуває опосередкованих форм у друкованих та аудіовізуальних мас-медіа та мережі Інтернет.

На думку М. Михальченка, «В аналізі політичних процесів в Україні ми ще раз змушені звернути увагу на відому тезу «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Справді, події в Україні показали бурхливе зростання політичного впливу інформації, що дозволяє вченим говорити про інформаційне насилля, маніпулювання свідомістю і громадською думкою, а подібні явища розглядати як загрозу демократії» [4, с. 93]. Варто погодитись із О. Клячиним у тому, що політичні комунікації та засоби масової інформації формують і простір політичного дискурсу (дискурсивних практик). Так, «Усі елементи поля політики так чи інакше опосередковані дискурсом, відбиваються в дискурсі, реалізуються через нього: вони або становлять власне предмет комунікації (її референційний аспект), або виступають елементами прагматичного контексту. Особливу роль у політичному дискурсі відіграє дискурс мас-медіа, який є в сучасну епоху основним каналом здійснення політичної комунікації, у зв'язку з чим відзначається тенденція до зрощування політичного спілкування з дискурсом мас-медіа» [3, с. 38].

Саме тому комунікативний вимір політики набуває актуальності з точки зору аналізу особливостей становлення і розвитку політичних відносин у посткомуністичних країнах і несе значний евристичний потенціал для аналізу політичного процесу в Україні.

Останнім часом у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі велика увага приділяється проблемам, пов'язаним з комунікативною взаємодією. Загальне визнання фундаментального значення категорій комунікації та комунікативної взаємодії в науковій картині світу пов'язано з універсальним характером процесів комунікативної взаємодії для посткомуністичного політичного простору.

Грунтовному аналізу ролі політичної комунікації у політичному процесі присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, які розглядають комунікативні виміри політики. Це праці таких зарубіжних авторів, як Х. Абельс, Ж. Бодріяр, П. Бурд'є, Ю. Габермас, Е. Гіденс, Дж. Лалла, Г. Ласуел, Н. Луман, М. Мак-Комбс, Дж. Пітерс, О. Тоффлер, М. Кастельс, Д. Белл та ін.

Серед російських дослідників варто відзначити праці таких авторів, як Г. Вайнштейн, Б. Дубін, І. Засурський, Л. Землянова, В. Міронов, Т. Науменко, В. Нечаєв, О. Соловйов та ін.

Серед вітчизняних дослідників слід відзначити В. Бебика, В. Бортнікова, В. Вовк, В. Горбатенка, О. Зернецьку, Н. Костенко, М. Михальченко, С. Наумкіну, Б. Потятиника, А. Сіленко, Д. Яковлева та ін.

У роботах цих та інших авторів робиться наголос на тому, що процес політичної комунікації не обмежується інформаційним обміном, а включає усі етапи діалогу влади та суспільства – від визначення суспільно-політичної проблеми до реалізації політичного рішення з її вирішення. Тобто, на усіх стадіях політичного процесу – від узгодження суспільних інтересів до стадії прийняття владного рішення визначальна роль належить комунікативним складовим політичного процесу.

У кожній політичній системі політична комунікація функціонує в специфічних умовах розвитку політичного процесу, які формуються з:

- політичних умов діяльності державної, партійної та виборчої систем, сукупності внутрішньополітичних та зовнішньополітичних подій;
- історичних та культурних умов;
- умов суспільного розвитку.

На думку В. Подгорної, «Політичний процес у пострадянських країнах позбавлений чіткої інституціональної основи — вплив партій, рухів, профспілок, інших організованих структур — до сих пір незначний. Разом з тим практично відсутні і соціокультурні основи для розвитку демократії, що ускладнює вирішення проблеми політичної стабільності. Така ситуація сприяє перетворенню політики в своєрідну безсистемну чехарду подій, у відтворення більш простих і традиційних (з радянських часів) схем управління суспільством — до числа яких відносять мас-медіа в їх пропагандистській функції. Правда, остання значно модифікується до нових умов — зміна власника більшістю мас-медіа від держави до корпоративної групи диктує мас-медіа нові завдання — відстоювання політичних інтересів нових власників у процесі політичної конкуренції» [5].

Розглядаючи комунікативні механізми впливу на політичний процес, російський політолог О. Соловйов виділяє чотири «ідеальні матриці», які передбачають різні механізми символізації та змінювались протягом часу: міф, релігія, ідеологія і політична рекламістика.

Цим обумовлен широкий спектр функцій, які виконує політична комунікація у політичному процесі. Назвемо лише головні: сприяння розвитку політичного діалогу та досягнення консенсусу, суспільна інтеграція та, водночас, диференціація індивідуальних та політичних акторів, інформування громадян про діяльність політичних акторів, утворення «мовної реальності» політики – політичного дискурсу, маніпулювання свідомістю, а також функція контролю за діями політичних акторів.

Окремо слід відзначити та проаналізувати вплив комунікацій на ціннісну сферу політичного процесу, що особливо рельєфно проявляється у перехідні періоди суспільного розвитку. Здійснення такого впливу проявляється у двох вимірах. По-перше, відносно політичних цінностей дійових осіб політики, тобто суб'єктів, безпосередньо задіяних у політичних відносинах та змаганнях за владу. По-друге, комунікація формує цінності простору громадської взаємодії, інституцій громадянського суспільства. Вплив політичної комунікації на трансформацію політичних цінностей характеризується:

- реалізацією в межах процесу формування порядку денного мас-медіа та створення політичної картини світу (основою якого є інтерпретація інформації, отриманої в ході комунікації);
- у ході цього процесу відбувається зміна когнітивних та поведінкових моделей політичного вибору індивідів, які в кінцевому результаті обумовлюють формат участі індивідів у політичному процесі;

- зміст політичних цінностей індивідів та способи інтерпретації ними отриманої ззовні інформації залежать від двох груп чинників. «Особистісно-психологічних (віковий, індивідуального психічного розвитку, розвитку загальносоціальної свідомості індивіда в процесі соціалізації) та соціокультурних (національний характер, недостатня структурованість українського суспільства, специфіка історичного розвитку України, особливості розвитку сучасного українського інформаційного простору)» [3, с. 121];

- у межах впливу політичної комунікації на трансформацію політичних цінностей вступають у взаємодію універсальна комунікативна та «етнічні» системи політичних цінностей. «Саме політична комунікація є основою процесу взаємовпливу інтерпретації політичних цінностей, притаманних даному суспільству («етнічній» системи цінностей), з одного боку, і «універсальної» для глобалізованого сучасного світу системи цінностей з іншого [3, с. 122].

Генеza комунікативних механізмів впливу на політичний процес пов'язана із етапами розвитку комунікацій та засобів передачі інформації, який, у свою чергу, здійснювався у широкому контексті технологічного прогресу та відкриттів, які змінювали політичний простір (від друкованих медіа та телеграфу до радіо, телебачення та комп'ютерів). На останньому етапі розвиток політичних комунікацій пов'язується із мережею Інтернет.

В Україні специфіка впливу політичних комунікацій на розвиток політичного процесу обумовлена такими факторами, як низька довіра до офіційних джерел інформації, що відзеркалюється у рейтингу державних каналів телебачення та радіомовлення, відсутність суспільного телебачення, порівняно невеликий сегмент Інтернет-аудиторії (хоча і з динамічним зростанням), потужний вплив на національну інформаційну сферу з боку мас-медіа іншої держави («Перший канал», ВГТРК «Росія», «СТС», «НТВ» та інші телевізійні канали, «Комсомольська правда», «Коммерсантъ» та ін. друковані видання, Інтернет-ресурси: «Яндекс», «ВКонтакте», «Mail.ru» та ін.).

У другій половині ХХ століття зростаючу роль комунікацій у політичному процесі відзначали такі дослідники, як Д. Белл, А. Турен (теорія «постіндустріального суспільства»), М. Кастельс (теорія «інформаційного суспільства»), О. Тоффлер («інформаційна хвиля»), Ж. Бодріяр, З. Бауман, Ф. Ліотар («постмодерне суспільство»), У. Бек («суспільство ризику»), Ю. Габермас (теорія комунікативної дії в умовах «пізнього модерну»), Р. Мюнх (теорія «комунікативного суспільства»).

В останні десятиріччя розвиток цифрових технологій та комунікативних мереж спричинив формування теорії «інформаційного суспільства», яка виступає концептуальною основою дослідження комунікативного виміру сучасного політичного процесу, ознаменувала перехід від аналізу окремих складових комунікативного процесу до комплексного дослідження взаємного впливу комунікацій та суспільного розвитку.

У політичному процесі роль комунікацій полягає у подоланні кризи політичної участі та демократичного конформізму, яка проявляється у відстороненні громадян від прийняття політичних рішень, завдяки поєднанню принципів представницької та прямої демократії, використанню механізмів е-демократії.

В умовах формування глобального інформаційного простору, розвитку комунікативних технологій та їх зростаючого впливу на політичний процес, зароджуються нові концепції демократії: «демократія участі» Й. Масуда, «демократія співучасті» Д.Белла, «напівпряма демократія» О.Тоффлера, «інформаційна демократія» М.Кастельса.

Так, до основних положень теорії демократії участі Й. Масуда слід віднести:

- перехід від матеріальних цінностей до самореалізації у діяльності індивідів;
- послаблення держави та приватних структур, які визначали обличчя влади індустріальної доби;

- посилення роль глобальних політичних та економічних акторів;
- розвиток комп'ютерно-комунікативних технологій та Інтернет – комунікацій, які можуть посилити демократію [7].

Д. Белл, поділяє розвиток цивілізації на доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний етапи. Він вважає представницьку демократію застарілою моделлю та називає та аналізує п'ять основних ознак постіндустріального суспільства: перехід економіки від виробництва товарів до виробництва послуг; зростання кількості професійних спеціалістів та висококваліфікованих робітників серед зайнятого населення; збільшення ролі науково-технічних знань; застосування нових інтелектуальних технологій в процесі прийняття рішень; у сфері виробництва та управління домінують сектори, що генерують інновації [1, с. 320]. На думку вченого, політичним наслідком становлення постіндустріалізму стає перехід реальної влади від законодавчих і дорадчих органів до виконавчих.

В постіндустріальному суспільстві знання стають основою влади, а освіта – засобом її досягнення.

О. Тоффлер пропонує поділ етапів розвитку цивілізації на три хвилі (аграрна, індустріальна, інформаційна) та аналізує політичні аспекти концепції інформаційного суспільства.

Американський дослідник, розробив концепцію «тріади влади», сутність якої полягає у тому, що головними чинниками завоювання, використання та утримання влади є сила (насилля), багатство і знання. Використовуючи ці критерії, О. Тоффлер поділив владу на три типи: - «низькоякісна влада», яка зародилася й існувала в доіндустріальну епоху, та джерелом якої є сила (насилля); - «влада середньої якості», характерна для індустріальної епохи, котра базується на багатстві; - «високоякісна влада», яка народжується в інформаційну епоху та джерелом якої є інформація та знання.

Особливу увагу, з точки зору впливу комунікативного чинника на політичний процес, привертають концепції «завчасної демократії» та «напівпрямої демократії» О. Тоффлера. Розгляд формату представництва інтересів громадян він здійснює через аналіз розвитку комунікативної сфери суспільства. Зокрема, він зазначає, що системи формулювання цілей, які засновані на елітистських передумовах більше не є ефективними.

Саме тому, О.Тоффлер, пояснюючи причини кризи представницької демократії, розкриває назрілі проблеми у взаємодії влади та громадян: - виборці сьогодні настільки віддалені від контакту зі своїми обраними лідерами, проблеми, що стоять на порядку денному, є настільки технічно складними, що навіть освічені громадяни середнього класу почувають себе безнадійно виключеними з процесу з'ясування цілей суспільного розвитку; - не існує ефективних механізмів притягнення до відповідальності тих політиків, які зловживають владою і не виконують своїх передвиборчих обіцянок; - в політиці не існує інституту, за допомогою якого пересічний громадянин міг би висловити свою думку щодо майбутнього. Його ніколи не просили думати про це, а в тих рідких випадках, коли він це все ж таки робить, у нього немає організаційних засобів винести свою думку на політичну арену [6, с. 397].

Слід відзначити, що О.Тоффлер запропонував деякі конкретні механізми щодо запровадження моделі «напівпрямої демократії». Одним з основних механізмів якої могли б стати демократичні, нефіксовані, незалежні громадські зібрання, які він назвав «соціальні асамблеї майбутнього». Такі асамблеї могли б збиратись в кожній країні, регіоні чи місті і представляти не тільки географічні зони, а й соціальні сфери – робітників, студентів, релігійні групи, етнічні групи та ін. Важливим уточненням О.Тоффлера виступає наголос на їх спорадичності: асамблеї не повинні бути закріпленими постійними інститутами. Вони могли б прийняти форму спеціальних груп, створюваних через регулярні проміжки часу за участю щоразу різних представників: «Сьогодні громадяни, коли це потрібно, працюють в журі присяжних. Вони віддають декілька днів або декілька тижнів свого часу цій службі, визнаючи, що система присяжних – одна з гарантій демократії. Соціальні асамблеї майбутнього можна було б організувати так само з постійним потоком нових учасників, що збираються разом на короткий час для виконання роботи «консультантів з майбутнього» для суспільства» [6, с. 521].

На думку О.Тоффлера розвиток демократії ХХІ століття, тобто демократії інформаційної хвилі пов'язаний із трьома ключовими принципами: владою меншин, напівпрямою демократією та розподілом рішень. Розглянемо їх більш детально. По-перше, влада більшості, все більше втрачає свою актуальність і стає застарілою моделлю політичної взаємодії. Суспільство дедалі демасифікується, хоча цей процес пов'язується передусім із розвитком мас-медіа, націлених на невелику спеціалізовану аудиторію, проте він впливає на здатність організувати більшість навіть у

правлячій коаліції, не кажучи вже про «пошук» більшості з будь-якого складного питання суспільного розвитку.

Відбувається перетворення суспільства з ієрархізованого та стратифікованого на суспільство різномірних меншин.

По-друге, обґрунтовуючи доцільність запровадження напівпрямої демократії, О.Тоффлер описує можливість поєднання прямої і представницької типів демократії. В якості засобів реалізації напівпрямої демократії він вбачає використання інформаційних технологій з метою надання громадянам права приймати власні політичні рішення.

По-третє, багато проблем, які намагаються вирішити національні уряди, знаходяться поза межами їхньої компетенції. Таким чином, людству необхідні нові інститути локального та міжнародного рівня, яким можна було б передати частину повноважень національних урядів.

М. Кастельс у дослідженні цивілізаційних змін виходить з того, що інформаційна епоха сповіщає появу нового суспільства, яке виникає завдяки розвитку мереж, і в якому пріоритетне значення мають інформаційні потоки.

У другій половині ХХ ст. під впливом інформаційної революції почало народжуватися суспільство, яке М. Кастельс назвав «інформаціональним»: - виникнення нового способу розвитку (інформаціоналізму), як нової матеріальної і технологічної бази економічного розвитку і соціальної організації; - якщо індустріалізм орієнтований на економічне зростання, тобто максимізацію випуску продукції, то інформаціоналізм зорієнтований на технологічний розвиток, тобто на накопичення знань та більш високі рівні складності в обробці інформації; - поява «нової соціальної структури» та зародження економіки нового типу, яку М. Кастельс назвав «інформаціональною» (продуктивність та конкурентоздатність факторів чи агентів у цій економіці залежать, в першу чергу, від їх здатності генерувати, обробляти та ефективно використовувати інформацію, що базується на знаннях) [2, с. 36-39].

В інформаціональному суспільстві М.Кастельс описує появу гравців, які легко і вільно обмінюються інформацією, постійно контактують між собою і ефективно об'єднані між собою у мережі. Варто звернути увагу на те, що однією з ключових рис інформаціонального суспільства М.Кастельс визначає мережеву логіку його базової структури, розуміння чого і лягло в основу розробки дослідником концепції «мережевого суспільства».

Таким чином, політична, соціальна та економічна складові концепції інформаційного суспільства відображають реальний вплив комунікацій на політичний процес, а концепція інформаційного суспільства є ефективною та сучасною альтернативою індустріальному типу розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; пер. с англ. — М.: Academia, 1999. — 956 с.
2. Кастельс М. Интернет-Галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Пер. з англ. — К.: «Видавництво Ваклер», 2007. — 304 с.
3. Клячин А.К. Специфика утверждения ценностей общества постмодерна в современной Украине (политологический аспект) // Грані. - 2000. - № 4 (12). - С. 121 – 124
4. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Михальченко Н. И. — К.: Институт социологии НАНУ, 2001. — 440 с.
5. Подгорна В. Особливості функціонування мас-медіа в Україні [Електронний ресурс] / В. Подгорна // НІДС: матеріали науково-практичної конференції «Інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття соціально-політичних рішень». — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Table/Ostrog/012.Htm>
6. Тоффлер Э. Третья волна / Тоффлер Э. — М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. — 784 с.
7. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society [Електронний ресурс] / Yoneji Masuda. — World Future Society, 1981. — P. 101- 108. — Режим доступу: http://www.friends-partners.org/GLOSAS/GPA-Taipei_8-15-01/References/Masuda/Masuda_1981.html